

Een reeks artikelen van Hendrik de Man over de crisisjaren 1930-35, in het Bulletin van de Nationale Bank van België.

Van 10 september 1930 tot 25 januari 1935 heeft Hendrik de Man in het Frans 18 artikelen geschreven voor het “Bulletin d’Information et de Documentation” van De Nationale Bank van België. Dit was een uitgave van de economische studiedienst.

Chronologisch gerangschikt behandelen ze volgende thema’s:

1. “L’assainissement des prix et des salaires en Allemagne”, 10.9.1930
2. “Les institutions paritaires de l’industrie allemande”, 10.10.1930
3. “Crise économique et critique de l’économie”, 25.11.1930
4. “Le capitalisme autoritaire”, 25.1.1931
5. “Le capitalisme libéral”, 25.4.1931
6. “La crise du capitalisme”, 25.7.1931
7. “Entre la France et l’Allemagne”, 10.9.1931
8. “Le protectionnisme agraire et la crise économique en Allemagne”, 25.2.1932
9. “Quelques données nouvelles sur les causes du chômage”, 25.8.1932
10. “La nouvelle politique des salaires en Allemagne”, 25.10.1932
11. “Du protectionnisme à l’autarchie”, 25.12.1932
12. “La technocratie”, 25.2.1933
13. “Du plan technique au plan économique”, 25.5.1933
14. “La volte-face des Etats-Unis”, 25.6.1933
15. “L’expérience suédoise”, 10.7.1933
16. “Libre-échange, autarchie ou économie dirigée”, 25.10.1933
17. “L’argent fondant: panacée ou aberration?”, 25.5.1934
18. “Le problème des reprises nationales”, 25.1.1935

P.S.: we zullen er verder onder een nummer van 1 t.e.m. 18 naar refereren.

De eerste tien werden nog in Duitsland geschreven en ondertekend als professor aan de universiteit van Frankfurt a/Main. De overigen werden blijkbaar in België opgesteld, dit maal als docent aan de Université Libre de Bruxelles (U.L.B.) Op enkele specifieke situaties na, voornamelijk in Duitsland, hebben ze haast alle rechtstreeks of onrechtstreeks een verband met de toen heersende crisissituatie en mogelijke antwoorden erop of alternatieven. Het lijdt derhalve niet de minste twijfel dat de meeste van deze teksten heden nog een bepaalde actualiteitswaarde bezitten.

De voorzitter van onze Vereniging, Lode Hancké, heeft daarom voorgesteld ze in extenso in het Bulletin van onze vereniging te publiceren, daar ze nooit eerder voorwerp waren van publicatie.

Als inleiding beperk ik er me toe een aantal elementen van de Mans levensloop in beeld te brengen, die mogelijk als achtergrond kunnen gelden bij het tot stand komen van deze teksten. Verder herbekijken we de reeks eerder thematisch dan chronologisch en trachten daarbij elementen aan te dragen die constanten zijn of werden van de Mans praktisch werk en die al dan niet een toekomstdragende waarde hebben.

In onvrede over “de lauwheid van het Belgisch socialisme” verlaat Hendrik de Man in 1922 voor de derde maal zijn land, om zich eerst in eenzaamheid te vestigen in Darmstadt gedurende een tiental jaren en er zich op het werk te storten. Even later trok hij z’n geliefde bergen in, in Graubündenland (Zwitserland) en vervolgens vestigde hij zich in Heidelberg en Frankfurt a/Main. Daar werd hem een professoraat, op jaarbasis, in de sociale psychologie aangeboden.

Een stof die hem bijzonder goed lag, we herinneren ons zijn boek ‘Arbeidsvreugde’ uit 1929. Maar ook zijn belangrijk werk kwam in die Duitse periode tot stand. ‘De Psychologie van het Socialisme’ werd immers tussen 1922 en 1926 geschreven. Dit is het boek waarin de Man inderdaad afscheid neemt van de Marxistische determinismen.

Doch ook de wellicht nog belangrijkere Socialistische Idee (1930) werd in Frankfurt geschreven. Uiteraard kwamen in die periode ook een aantal brochures en artikelen tot stand. Wellicht is het interessant in deze inleiding erop te wijzen dat nagenoeg alles wat Hendrik de Man tot dus ver geschreven had in het Duits was.

Hij besloot echter vanaf die laatste jaren in het vervolg nog uitsluitend in het Frans te schrijven, “Daar de ervaring mij had geleerd dat men bij gebruik van een Germaanse taal, wegens haar ingewikkelde zinsbouw en haar rijkere woordenschat bijna onvermijdelijk het slachtoffer wordt van gebrekkige vertalingen”.¹

In Brussel kon Hendrik de Man overigens gebruik maken van het vertaalwerk van Alice Pels.

Einde jaren twintig, begin dertig, waren de tijden hard geworden.

Niet alleen in Duitsland, de crisis had immers nagenoeg de ganse wereld “op de Sovjetunie” na in z’n greep, doch in Duitsland had de economische situatie ongezien hoge inflatiejaren gekend.

De Man voelde sterk mede met het Duitse volk, hij was ervan overtuigd dat het een diep verlangen naar vrede koesterde.

Zo schreef hij “Dit versterkte mij in mijn overtuiging dat indien slechts de leiders van Frankrijk en Engeland op dat moment de vooruitziende blik en de moed hadden een andere politiek te voeren, het mogelijk moest zijn een duurzame vrede in Europa te vestigen”.

De Man stond dan ook volledig achter het werk dat een toen vrij onbekende John Maynard Keynes in 1919 had geschreven: *The Economic Consequences of the Peace* (nadat deze z’n ontslag had aangeboden als vertegenwoordiger van het Britse Ministerie van Financiën op de Vredesconferentie van Versailles, omdat de herstelbetalingen die Duitsland moest vereffenen, 24 biljoen £, een absolute onmogelijkheid bleken zonder inflatie.) Keynes kreeg gelijk. Het boek schonk hem binnen de kortste keren wereldvermaardheid.

De Mans “Deutschfreundlichkeit” was bekend.

Schreef hij immers in *Le Peuple* niet “minder dan ooit wil ik mij het recht ontzeggen liefde te koesteren voor een land waar ik de schoonste jaren van mijn leven heb doorgebracht.” Onthouden we hier alvast dat Hendrik de Man Keynes’ eerste werk kende en hem later zal blijven volgen in z’n economisch denkwerk.

Hendrik de Man had z’n cursus in Frankfurt vrij dynamisch opgevat, waarbij hij met z’n studenten sociale enquêtes ondernam door een aantal bedrijven te bezoeken. Op die wijze kon hij zich op vrij nauwkeurige manier bekwamen in de werking van de bedrijfsraden en de paritaire werking. Hij kon uiteraard ook de geestesgesteldheid van de arbeiders aanvoelen en hun scepticisme tegenover de “vakbondsbureaucratie”. De Man heeft het over zedelijke ontredde onder de studenten, niet meer wetende wat ze moesten geloven, ieder z’n “Weltanschauung” dus. Hij rondt dit alles af als volgt “men moet deze periode hebben meegemaakt om de oorzaken te begrijpen van de nationaalsocialistische reactie tegen deze ontzetting van een beschaving, deze voortschrijdende ontbinding van de geestesgesteldheid bij de jeugd.”

¹ Hendrik de Man *Herinneringen*, de Sikkel 1941. Voor verdere verwijzingen naar aanhalingen van Hendrik de Man gebruiken wij ook dit werk.

Deze woelige intellectuele atmosfeer lag hem blijkbaar niet en hij wil liefst uit Frankfurt weg, overigens de Sociaal Democraten hadden er evenmin iets aantrekkelijks te bieden. Even opmerken toch dat het blijkbaar het oververhit filosofisch klimaat aan de unief was, dat hem niet zinde! Over de juiste omstandigheden van zijn ontslag aan de universiteit van Frankfurt heeft hij in *Le Peuple* van 4 april 1934 een omstandige uitleg verschaft.

Het was de “Patron” zelf, Emile Vandervelde, die hem een mooie kans bood om terug naar België te keren. Dit gaf hem de gelegenheid wellicht de mooiste, de boeiendste en de meest vruchtbare periode van zijn loopbaan aan te vatten. Het werden de tijden van het Planisme en de aanloop tot het Plan van de Arbeid (1933).

Na een partijvergadering in Brussel begin 1932 had de “Patron” hem aangesproken met een “weet ge, wat mij kapot maakt, is dat we machteloos zijn tegenover de economische crisis. Ikzelf zie niet heel goed wat we zouden kunnen doen, ik werd opgevoed in een tijdperk waarin men veel minder belang hechtte aan de economische en financiële vraagstukken. Help ons en zie of gij ons een goed programma van actie tegen de crisis kunt bezorgen”. Zo kreeg Hendrik de Man de mogelijkheid in de zetel van de Partij een heus Studiebureau op te richten en tegen kerst 1933 een Plan van de Arbeid klaar te stomen. Emile Vandervelde zorgde er tevens voor dat hij aan de U.L.B. tot docent in de sociale psychologie kon benoemd worden en aldus, een inkomen verkreeg.

Tussendoor graag de bedenking dat Camille Huysmans zelfs meende, althans volgens Hendrik de Man, dat het naïef was te hopen iets afdoende te kunnen bereiken tegen de economische crisis, dat er economische wetten waren waar de politiek niets aan kon veranderen.

Deze uitlatingen zowel van Emile Vandervelde als van Camille Huysmans verbazen, beiden waren immers toch Marxisten, maar ze verkondigden dat ze geen belangstelling hadden voor economische vraagstukken of erger, dat de economie op een soort van natuurlijke wetten steunde waaraan niet te verhelpen viel!

Hadden zij “Het Kapitaal” gelezen dan zouden ze wellicht geweten hebben dat Karl Marx de uitgave van zijn boek met 1 jaar vertraagd heeft om er uitgerekend de eerste “Black Friday” in te kunnen verwerken.

Op 11 mei 1866 ging immers een van de belangrijkste wisselagenten van de city over kop, een enorme paniek ontstond en de crisis barstte los. Marx gaat er in het laatste deel van boek 1 van “Het Kapitaal” uitvoerig op in. Het is tevens het grote voorbeeld dat hem zal sterken in z’n overtuiging dat het kapitalisme door het spel van concurrentie en accumulatie van meerwaarden, zich zal omvormen en verder concentreren tot zelfvernietiging.

Hij ziet nu in dat het kapitalisme niet kan overleven door de concurrentie onder kapitalisten dan door groei en de bestendige toename van de productiviteit, m.a.w. door de vervanging van de mens door al maar beter presterende machines. Deze analyse kan na 144 jaar nog steeds in grote mate gemaakt worden, ze is tevens een striemende aanklacht tegen het liberale “laissez faire”, dat Camille Huysmans blijkbaar als natuurwet beschouwde...

Hendrik de Man heeft met enthousiasme het aanbod van Emile Vandervelde aanvaard. Het gaf hem immers de kans om te trachten zijn theoretisch werk in concrete actie om te zetten. Op het eerste zicht zou men zich erover kunnen verwonderen dat de Man zo vaak naar Marx verwijst, daar waar hij zich in zijn boek de “Psychologie van het Socialisme” blijkbaar van Marx verwijderd had.

In het Frans heet dit boek echter “Au delà du Marxisme”. Over het Marxisme heen dus, maar niet er tegen. Hendrik de Man was tegen Marx’ automatismen waaraan deze een

wetenschappelijk karakter gaf, zoals bv. de exclusieve rol van de klassenstrijd. We weten immers thans allemaal dat de arbeidersklasse niet de rol gespeeld heeft die Marx haar had toebedeeld; de geschiedenis heeft het socialisme niet automatisch gebracht!

Maar hoe dan ook wees Marx de weg aan die het socialisme moest inslaan en zich hoofdzakelijk richten op de ontwikkeling van de economie.

Zij vormt immers het draagvlak van alle maatschappelijke vooruitgang. Vaak hebben socialisten dit blijkbaar over het hoofd gezien.

De Man stelde immers bij zijn terugkeer in België vast dat de socialisten na 3 jaar crisis nog even onthutst waren als op de eerste dag. Ze volgden gewoon de liberale economie die volgens de ‘eeuwige wetten’ “de deflatie” aanbeval: de vermageringskuur voor de vermagerden, zoals Hendrik de Man het stelde.

De Man zet zich met zijn team aan het werk en zal inderdaad op kerst 1933 een volledig socialistisch alternatief aan de partij kunnen voorleggen. Zonder overdrijving kunnen we er nog steeds enige zinnige antwoorden in aantreffen op de huidige economische, financiële dwalingen. Vooral in de “Uitvoering van het Plan van de Arbeid (1935)” treffen we een aantal frisse ideeën aan, die men best eens zou herlezen. Want alles bij elkaar heeft de Europese Sociaal Democratie, zich gedurende de afgelopen jaren niet bijzonder weten te onderscheiden door een sterke en coherente structurele aanpak van de aanhoudende crisis.

Toegegeven de partij ging in 1933 niet onmiddellijk akkoord met het Planisme, integendeel ze vond het te gematigd, vooral omdat de algemene socialisatie vervangen werd door geleide economie. Een verbond met middenstanders en boeren vond men zelfs crypto-fascistisch.

Blik je daar heden, zo’n 80 jaar later, op terug, voel je wrevel in je opkomen. Waarom, wel in de eerste plaats omdat we durven stellen dat indien Hendrik de Man geen tegenkanting in eigen rangen zou ondervonden hebben en over een ruime en overtuigende meerderheid in het Parlement zou hebben kunnen beschikken, België ook vandaag, beter gewapend zou geweest zijn, om economische stormen te trotseren.

Enkele voorbeelden kunnen dit mogelijkere wijze illustreren.

Het Plan van de Arbeid voorzag “De Hervorming van het Bankstelsel, de Reorganisatie van het Verzekeringswezen en zeker niet over het hoofd te zien de Socialisatie van de Productie en de Distributie van Elektriciteit”. Bedenk vervolgens wat onze toenmalige zagezegde orthodoxe marxisten in de partij en hun opvolgers daarvan “gebakken hebben”, en men zal wellicht mijn wrevel begrijpen. Van zodra men daadwerkelijk aan het bestuur van het land deelnam, wist men geen raad meer met de marxistische axiomas en determinismen. Dit was overigens niet alleen in België zo, de meeste socialistische partijen begonnen stilaan louter lippendienst aan Marx te bewijzen en gingen er steeds meer vanuit dat de arbeiders hoofdzakelijk naar directe verbeteringen streefden.

De grote verdienste van Hendrik de Man schuilt er nu precies in dat hij dit veel vroeger had ingezien en van het Planisme een socialistisch project heeft gemaakt, dat niet tegen Marx maar vanuit Marx’ analyses nieuwe impulsen tracht te geven, die tot concrete oplossingen konden leiden. Marx heeft zich overigens nooit met praktische oplossingen bezig gehouden. Daar ligt meer dan waarschijnlijk de oorsprong van de gebureaucratiseerde vormen die de sovjeteconomieën hadden aangenomen.

Met de Planistische Idee tracht de Man een project uit te bouwen dat zowel doel, middelen en instrumenten aangeeft, die in voorkomend geval dadelijk in een regeringsprogramma kunnen omgezet worden.

Wat België betreft kan ik er slechts op wijzen dat op enkele pogingen na hier zeer weinig geleide economie werd beoefend.

Het Bureau voor Economische Programmatie (1958) was in feite een initiatief van Gaston Eyskens en werd later omgevormd tot Planbureau, dat vrij spoedig een soort studiedienst werd van de regering en nu en dan eens “bovengehaald wordt” om “onprettige cijfers” te verkondigen.

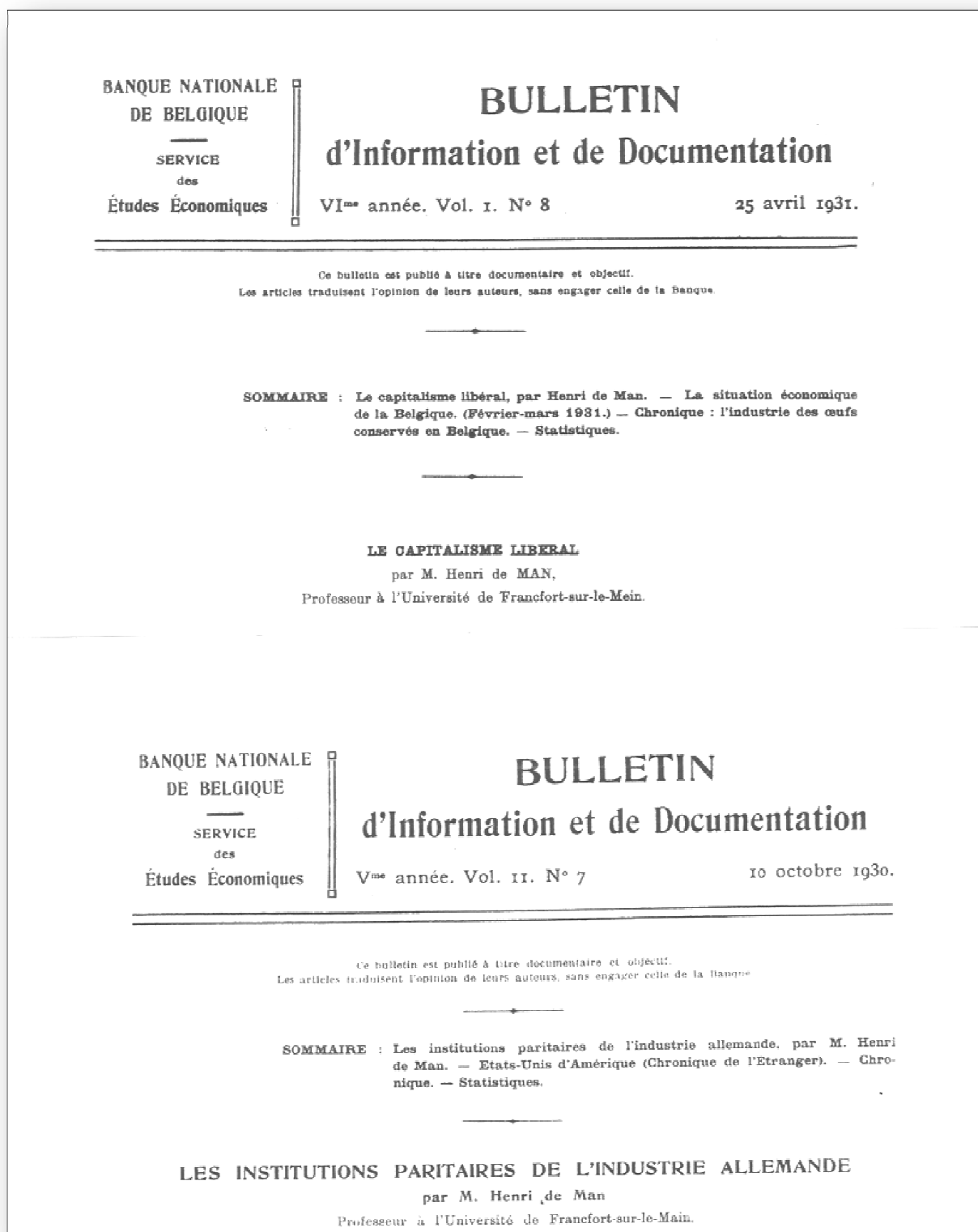
Erger nog is het feit dat ondanks de ontelbare moties, die door de socialistische beweging in haar geheel werden gestemd met het oog op de socialisatie van de elektriciteitssector, deze bij wijze van spreken op de Beurs verspeeld werd en later in Franse privéhanden werd overgedragen. Dit is een paradox, want Frankrijk zelf heeft z’n electriciteitssector sedert het einde van de oorlog tot een openbare dienst uitgebouwd die heden als de belangrijkste elektriciteitsproducent in de wereld kan beschouwd worden. Wij hier in België stelden ons tevreden met een zogenaamd ‘Controlecomité’.

Geleide of geordende economie veronderstelt, wellicht op Europees niveau, een overheidsstelsel in het kredietwezen en in de energiesector.



Hendrik De Man en Emile Vandervelde

De artikelenreeks nader bekeken



Vooreerst stellen we ons de vraag door wiens toedoen de Man de gelegenheid kreeg regelmatige medewerker te worden van het informatie- en documentatiebulletin van de Nationale Bank?

Dit lag in volle economische en financiële crisis niet voor de hand. In het artikel ‘De Crisis van het Kapitalisme’ bv. brengt hij zowaar een zuiver marxistische analyse in beeld! Je treft deze reeks weinig aan in bibliografische opgaven van de Mans werk. Zelf heeft hij er evenmin naar verwezen in zijn autobiografieën. Je treft er ook weinig verwijzingen naar aan. Weliswaar is er de uitzondering van Michel Brélaz, die in zijn merkwaardig boek “Henri de Man, une autre idée du socialisme” (Editions des Antipodes, Genève 1985) er een commentaar aan besteed.

Wie gaf de Man in deze dramatische tijden voor de wereldeconomie en voor ‘s lands pijnlijke situatie, de mogelijkheid deze Tribune te bespelen?

Het Bulletin had wellicht geen grote audiëntie, maar kwam zeer zeker op de tafel van de “beroepslui” terecht. We vermoeden dat het Robert Lemoine was, toenmalig hoofd van de studiedienst van de bank, die Hendrik de Man deze kans geboden heeft. Lemoine werd als jonge briljante universitair, professor aan de U.L.B. samen met enkele andere knappe geesten (o.a. L.H. Dupriez) lid van de in 1922 o.l.v. Paul van Zeeland opgerichte studiedienst van de bank. Deze laatste maakte nuttig en intensief gebruik van de Studiedienst tijdens de voorbereiding van de monetaire saneringen. Het leverde hem in 1926 een bevordering op tot directeur en in 1934 tot vice-gouverneur van de bank.

Hij leefde echter niet in optimale verstandhouding met de voormalige gouverneur, Louis Franck. Robert Lemoine, die het ondertussen tot hoofd van de Studiedienst had gebracht en sympathie toonde voor de Mans werk en inzet en die hij had leren kennen als lector aan de U.L.B., stelde de Man, in het geheim, aan van Zeeland voor.

Dit leidde tot een preakkoord en tot de eerste van Zeeland/de Man regering in 1935. Lemoine was ondertussen ook medewerker geworden van de Mans socialistisch onderzoeksbureau en zou later zijn kabinetschef en secretaris van het Orec worden (Dienst voor Economisch Herstel, die door de Man in het leven geroepen werd als Minister van Arbeid en Bestrijding van Werkloosheid). Het was dus een man, waar de Man vaak op kon rekenen, in economische en financiële aangelegenheden.

Lemoine had een zeer schrandere geest en was dus op zeer jonge leeftijd professor geworden. Zijn curriculum vermeldt trouwens een schare publicaties. Jammerlijk genoeg is hij op zeer jonge leeftijd (42 jaar) in 1938 overleden.

Het ligt mij dunkt voor de hand dat het via dit kanaal was dat Hendrik de Man de gelegenheid kreeg de 18 artikelen in het ‘Bulletin’ te publiceren².

De materie van de artikelen is niet alleen “an sich” belangwekkend, het opstellen zelf moet voor de Mans persoonlijke vorming van betekenis geweest zijn. We zagen immers dat hij in die periode z’n theoretisch werk afgesloten noemde en zich op het concrete actieterrein wenste te begeven. Het schrijven van de reeks dwong hem bij wijze van spreken, zich in te werken in de economische,-financiële en sociale problemen van de dag en ze te toetsen aan z’n eigen inzichten en aan deze van anderen. Zo kon hij dit beschouwen als vingeroefeningen nuttig bij de opstelling en uitwerking van het Plan van de Arbeid, dat voor een stuk parallel liep met de artikelenreeks.

² In een perspolemie werd door ene “Jeno Varga” Hongaars communist, vertegenwoordiger van de Komintern de Man beschuldigd aan inkomenscumul te doen, daar hij niet alleen een inkomen genoot als docent aan de U.L.B., maar ook “flink betaald werd om artikels te schrijven voor een privé bank, die louter het groot kapitaal verdedigde”. De Man reageerde hierop met het feit dat het geen privé bank was, maar de Nationale bank van België, en twee dat hij een gecumuleerd inkomen genoot van 14000 Frank per jaar, of de wedde van een geschoold textielarbeider!

Het dwong hem ook Marx dus opnieuw ter hand te nemen en diens analyse van het kapitalisme op concretere wijze aan de crisis te toetsen.

We moeten echter vaststellen dat de oorsprong van de artikelen zeer vaak boek-, rapport- of artikelbesprekingen betreft, waarover hij graag een mening kwijt wilde.

Tien van de achttien artikelen werden als professor aan de universiteit van Frankfurt geschreven, de acht overige als docent aan de U.L.B. Je zou het haast voor de hand liggend noemen, dat iemand die zo lang in Duitsland heeft geleefd en die er overigens nog verbleef toen hij de eerste reeks schreef, zich voor een stuk bij de keuze van de onderwerpen zou laten leiden door problemen in Duitsland. Op het eerste zicht zou je er kunnen vanuit gaan dat deze heden minder belangwekkend zijn.

Doch de crisissituatie stelt ze immers haast allen in hetzelfde daglicht. Soms vormen er een aantal een reeks of kunnen er een aantal als een geheel beschouwd worden.

1. Sociaal economische situatie in Duitsland

We kunnen de artikelen 1, 2 en 10 als een geheel beschouwen.

Het is het relaas van de inspanningen die de Duitse regering, voornamelijk ingegeven door de patroons, wenste te ondernemen om de prijzen en lonen “gezond te maken” of zeg liever te verminderen.

Men wenste de nering naar de toring te zetten. Vreemd maar vele van de geluiden van toen, klinken heden in Duitsland nog steeds hetzelfde: De slechte openbare financiën zijn de fout van alles en die moeten we in eerste instantie saneren; dus de uitgaven verminderen en onnodige instellingen afschaffen.

Men stelde toen vast dat de rationalisatie van de laatste jaren weliswaar arbeiders vervangen had door machines, maar dat tegelijkertijd het aantal bedienden sterk begon te groeien, die bovendien een hogere verloning genoten. Het aantal arbeidslozen bedroeg nog steeds drie miljoen. Duitsland was bovendien zeer gevoelig voor inflatie; gevaar, dat men sedert 1923 bedwongen achtte.

Productiviteitsverhoging moet uiteraard leiden tot hoger verbruik, door prijsverlaging, in hoofde van de patroons door drukking van de globale productiekost, lonen inbegrepen dus. Met dit gegeven trokken de patroons naar de vakbonden. Het voorstel luidde: “verminder de lonen en wij waarborgen prijsvermindering”. Dit alles zou het begin inluiden van de verdere uitbouw van wat de economische democratie werd genoemd. De Economische Raad van het Rijk, de ondernemingsraden en de paritaire comités zouden verder uitgebouwd worden. Door de toename van export zou de werkloosheid kunnen verminderen. Bovendien legden de patroons sterk de nadruk op het feit dat de arbeiderscontrole sterk zou worden uitgebreid, als mede een verruiming van het inspraakveld.

De patroons waren gehaast en drongen aan op een grote Pinksterconferentie van de arbeid waar alles zou kunnen goedgekeurd worden. Het viel echter anders uit, alles werd gewoon verwezen naar de Economische Raad van het Rijk.

De ogen van de vakbonden waren opengegaan, de grote bazen van de grondstofverwerking waren tegen de uitbreiding van de arbeidersinspraak, zij stelden immers weinig geschoolde arbeiders te werk. Daartegenover hadden de initiatiefnemende patroons deze van de afgewerkte producten, veel geschoold personeel.

Te begrijpen dat de bonden in die omstandigheden hebben afgehaakt...

Belangrijk is te onderstrepen dat men hier ene houding aantreft, die tot de klassiekers van het liberaal stelsel behoort: verminder de lonen, de prijzen volgen wel en de reële koopkracht van het geld zorgt voor een algemene verbetering. Daartegenover staan de vakbonden met een tegenovergestelde redenering: de crisis is er een van onderconsumptie, die dus maar kan bestreden worden door low costs, maar high wages.

Het kwam er dus echter op neer te weten wie eerst in 't bad ging. Voor de patroons was het evident dat de lonen eerst moesten dalen. Maar algemeen beschouwd was de thesis van de vakbonden het meest voor de hand liggend. Vermindering van de prijzen was immers in eenieders voordeel. Geconfronteerd met deze situatie was in 't kader van de grondwet een "Notverordnung" noodzakelijk geworden om de gereguleerde prijzen aan de algemene conjunctuur aan te passen.

Ten slotte zal de staat zijn verantwoordelijkheid moeten opnemen in het kader van de Economische Raad van het Rijk.

Werking van de Duitse paritaire instellingen

Hendrik de Man gaat graag in op de werking van de Duitse paritaire instellingen. Zo onderstreept hij dat in Duitsland de grondwet uitdrukkelijk de extra parlementaire macht van de economische partners erkent, zodoende was het logisch dat de Economische Raad (opgericht in 1920) belast werd met de zogenaamde gezondmakingsproblematiek in het kader van de economische crisis.

Duitsland is trouwens het land waar men het snelst en het verst gegaan is in de organisatie van de arbeiderscontrole.

Hendrik de Man brengt trouwens in het kort de boeiende geschiedenis van de Ondernemingsraden in beeld.

Weinige leden van Ondernemingsraden zullen zich er heden van bewust zijn dat zij de opvolgers zijn van de Russische sovjets van 1917.

Zij stonden model voor de soldaten en arbeidersraden in Duitsland van 11 november 1918 tot maart 1919.

In een tweede fase werden de Ondernemingsraden wettelijk in 1920 vastgelegd. Sedertdien zijn ze in Duitsland uitgegroeid tot zeer belangrijke instellingen van het medebeheer.

De Ondernemingsraden zijn de werkelijke basis geworden van de industriële democratie. De Man was er een overtuigd aanhanger van. Geen wonder dat in de regeerverklaring van juni 1936, onder de titel 'Band tussen de politieke organen en economische machten', de Man een wetsontwerp aankondigt waarbij een Economische Raad zou opgericht worden bestaande uit vertegenwoordigers van de sociale partners, die zowel adviserende bevoegdheid zou hebben als recht op initiatief om voorstellen bij de uitvoerende macht in te dienen.

België heeft echter nog lang moeten wachten alvorens er eindelijk in 1948 een Centrale Raad voor het Bedrijfsleven opgericht werd. De tweede regering van Zeeland heeft immers maar een korte bestuursperiode gekend en nadien lag de belangstellingssfeer steeds meer elders. In 1948 werden echter ook de Ondernemingsraden in België opgericht.

De vraag kan heden gesteld worden in het licht van de enorme veranderingen, die de structuren van het bedrijfsleven sedertdien ondergaan hebben, mede ook door de oprichting van de EU, of de wetgeving, houdende de inrichting van de economische democratie heden niet aan grondige herziening toe is en allicht het Europees niveau als uitgangspunt zou moeten

hebben. Het ligt tevens voor de hand dat in deze zelfde gedachtegang het statuut van de Naamloze Vennootschappen aan verruiming en herziening toe is.

Niets belet dat de lidstaten daartoe zelf initiatief zouden nemen. Het voorbeeld van Duitsland is in dit opzicht een basis waarop verder kan gewerkt worden. De vrees voor medebeheer of medeverantwoordelijkheid mag heden, in tijden van spectaculaire multinationale en geconcentreerde acties, anders bekeken worden.

Vele werknemers zien heden in dit land de voordelen in waarover hun Duitse collega's beschikken, ook al was het slechts op het stuk van betere informatie en uitzicht op een verdere toekomst.

Het ABBV heeft zich destijds afgewend van het medebeheer. André Renard bracht het als volgt onder woorden in 1947:

“ Il n’y a plus d’entreprise libre dans notre pays, c’est-à-dire maîtresse de sa gestion. Nous n’aurons rien changé à ce qui existe quand nous aurons envoyé un ou deux de nos camarades ouvriers siéger dans un Conseil d’administration. Les Conseils d’administration des sociétés anonymes ne sont plus, à nos yeux, que de simples instruments d’exécution d’ordres donnés en haut. Faire entrer les travailleurs dans un Conseil d’administration, c’est donner à la classe ouvrière l’illusion qu’elle participe à un pouvoir inexistant en fait, c’est laisser supposer au personnel d’une entreprise qu’on le considère, alors qu’on le trompe et qu’on le dupe.

L’entreprise est donc accessoire et c’est le contrôle de l’économie générale qui est essentiel”

We kijken op van de vroege scherpzinnigheid van André Renard i.v.m. de betrekkelijkheid van de eigen macht van de beheerraden.

Zeër zeker is controle, inzicht, ja zelfs leiding van de algemene economie noodzakelijk, maar net als voor het bedrijfsbeheer op een hoger niveau. Op die wijze zouden we wellicht een stap kunnen zetten in de richting van een Europese economische democratie!

Want hoe dan ook in 1937 had André Renard het bij het juiste eind, toen hij erop wees “qu’en tant que représentants du travail, facteur égal au capital, nous avons le droit de gérer aussi les entreprises”, wellicht heden dus op een hoger niveau.

We nemen de draad terug op van de artikelenreeks met het laatste artikel dat in Duitsland geschreven werd op 25 oktober 1932 (10) en in feite het vervolg is op z’n twee eerste artikelen.

Blijkbaar was het voorop gesteld mechanisme van gelijktijdige vermindering van lonen en prijzen niet geslaagd en ging men er thans van uit dat loonmatiging moest gepaard gaan met arbeidsduurvermindering, waardoor de werkloosheid zou verminderen.

Dit is uiteraard een beleid dat afwijkt van de syndicale stelling. Het globale inkomen uit arbeid was overigens van 43 miljard Mark in 1929, teruggevallen op 26 miljard eind 1932.

Hendrik de Man twijfelt er sterk aan of de laatste “Notverordnung” van kanselier Brüning een verdere verhoging van de levensstandaard zou kunnen doordrukken.

Hoe dan ook twee maanden later zal er immers een andere kanselier aantreden...

2. Economisch nationalisme en protectionisme

Niet verbazingwekkend is het feit dat de Man op uitdrukkelijke wijze twee artikelen gewijd heeft aan het protectionisme met name nr.8 en nr.11. Geen wonder dat het eerste nog in Duitsland geschreven werd waar het protectionisme in het bijzonder in de landbouw grote proporties had aangenomen. Enkele maanden later komt hij op dit gegeven terug in z’n eerste

tekst uit België, waarin hij moest vaststellen dat de crisis deze praktijk als het ware op automatische wijze tot een universeel verschijnsel heeft gemaakt.

In Duitsland had hij reeds opgemerkt dat het protectionisme in de landbouw slechts in enkele sectoren, hoofdzakelijk in het oosten van het land gevestigde grote bedrijven bevoordeeld had. Hij noemt het een quasi-feodale klasse van *céréaliers*. Spoedig ontstonden spanningsvelden met de industriële sectoren en ergst van al die beschermende maatregelen maakten het leven van de consument, voornamelijk in de stedelijke gebieden, alsmäär duurder.

Vreemd genoeg diende deze “Osthilfe” niet alleen de belangen van de grootgrondbezitters, maar werden deze contreien ook beschouwd als belangrijke ‘reservoirs’ voor het leger!

Slotom: de Duitse regering zat vast tussen quasi twee onverzoenlijke opties: de nijverheid bevorderen met het oog op exportoverschotten of de landbouw beschermen door er een muur rond te bouwen.

Hendrik de Man zag echter in, dat het protectionisme stilaan begon te lijken op een veralgemeende praktijk in steeds meer landen. Niet zo zeer als de toepassing van een doctrine dan veeleer “als die het doet, dan ik ook”; hij vergelijkt het met oorlog-niemand beveelt het aan, maar het geschiedt (de Man vergist zich echter met deze vergelijking, want precies 1 maand later zal Hitler zeer bewust zijn geliefd Duitsland op oorlog beginnen voorbereiden!) Maar het klopt wel dat er nooit een economische doctrine geweest is, die totaal protectionisme voorstond zo min als veralgemeende vrijhandel overigens.

Tussen het mercantilisme en het Britse Free Trade tot aan de grote oorlog zijn er duidelijk variaties waarneembaar.

Hendrik de Man stelt zich de vraag of deze vaststelling volstaat om zich bij de gegroeide situaties neer te leggen in de zin van: ik vind het slecht, maar ik kan niet anders.

De Man schetst daarop de ontwikkeling van de vrijhandel. Hij schrijft : “La doctrine classique du libre échange s’est développée à l’époque de la formation du marché mondial, l’univers s’ouvrait à la production industrielle”.

We kunnen er aan toevoegen dat dit in feite het perfect instrument werd van en voor het imperialisme en het koloniale kapitalisme; illustratie dus van de vrije concurrentie en van het “laissez faire”.

Het systeem krijgt echter tegenkanting door de concurrentie uit de VSA en ... Duitsland, dit laatste op vrij agressieve wijze overigens.

Hiermede treedt voor Hendrik de Man de tijd van het economisch nationalisme aan, dat neigt tot monopolievorming en regressie van de wereldmarkt.

Zo ontstond in plaats van concurrentie tussen producenten, naijver tussen staten!

De Man ziet echter wel in dat Adam Smith inroepen tegenover de beschermende maatregelen van het ogenblik, weinig vruchten zal afwerpen, in de mate dat deze praktijk nooit volledig aansloot bij Smiths ideaal.

Dit economisch nationalisme leidt rechtstreeks naar een politiek van zelfvoorziening. Dit is een gegeven dat niet alleen in Duitsland maar zowel in de Sovjetunie, de VSA als in Italië gestalte kreeg.

Is de tendens uitgesprokener in Duitsland? Komt zulks door het er harder toeslaan van de crisis ? Maar “pour une part aussi au penchant bien connu des Allemands vers la généralisation théorique anticipant les faits et les actes” (cfr. Mevr. Merkel anno 2010).

De populariteit van onder andere Werner Sombart en R. Friedlander en de dagbladpers die allen in deze richting wenkten, laat zich verklaren door de hoge werkloosheid in een verslagen land en in een gewijzigde structuur van de economie.

Het Duitse volk schrijft: Friedlander moet zich voeden met Duits brood!

Men vindt hier ook de roep naar: inzet van de staat om “aan ’t werk te zetten”, tegen de herstelbetalingen en tegen zo weinig mogelijk invoer. Dit is een beleid van opoffering en wanhoop (H. Schacht).

Alles bij elkaar toont de Man zich echter vrij optimistisch en stelt hij: “Considérons la tendance vers le nationalisme économique comme une réalité existante, oui, mais non comme une fatalité inéluctable”.

Economisch nationalisme is de vijand van alle naties, echter een dubbel gevaar voor kleine landen en een drievoudig gevaar voor kleine geïndustrialiseerde landen, zoals België.

Vreemd vind ik het echter wel dat Hendrik de Man in onderhavig artikel over protectionisme en autarchie met geen woord rept over het artikel (5) dat hij haast twee jaar eerder had geschreven met name, “Le capitalisme libéral” en waarin hij inderdaad de merkwaardige tijdelijke conversie van Keynes tot het protectionisme beschrijft.

Keynes was evenwel geen autarchist, maar meende toch “that in existing circumstances it is no longer a fallacy to suppose that a measure of protection could increase employment.”

We komen verder op Keynes terug.

Tussendoor vermelden we even een artikeltje (7) waarin Hendrik de Man op vrij omstandige wijze een boek commentarieert van de Fransman Pierre Vienot uit 1931 “Incertitudes Allemandes”.

Het is een kolfje naar z’n hand, waar hij wat graag op inpikt en de vele misverstanden tussen beide landen blootlegt. Vooral het slot is merkwaardig. Hendrik de Man stelt er zowaar in voor dat België goed geplaatst is als bemiddelaar tussen Frankrijk en Duitsland, daar het de kenmerken van beide landen vertoont. Heeft Rik de Man later immers niet gepoogd deze rol te spelen?

3. Economische crisis of crisis van het kapitalisme (3,4,5 en 6)

Naar mijn mening is het derde artikel dat hij geschreven heeft ‘Crise économique et critique de l’économie’ een van de belangrijkste van de reeks. In de eerste plaats omdat de Man hier een aantal essentiële vragen opwerpt, die door de heersende crisis in of terug in beeld gebracht worden. Hendrik de Man ziet blijkbaar in dat z’n twee eerste inzendingen te specifiek Duitse situaties betroffen en dat hij naar een hoger algemener niveau moest opklimmen om het structurele en het universele van de crisis te kunnen belichten.

Zodoende vormt dit artikel een inleiding tot de volgende (4,5 en 6) en tot een aantal aspecten die hij later verder uitdiept zoals technocratie en vrijhandel.

Sommige evoluties zijn op pertinente wijze aangestipt, andere schijnen achterhaald, zoals het economisch nationalisme, alhoewel?? Deze artikelen vormen in ieder geval een geheel dat nog steeds voeding tot debat kan bieden.

De Man stelt vast dat de crisis de theoretische en bevragende activiteit van de economen heeft aangescherpt, waarbij de fundamenteën van de kapitalistische economie in vraag gesteld worden.

Dit is ook heden het geval, niet zelden hebben we immers economen hun rug zien keren naar het economisch liberalisme, hebben we Marx terug horen vermelden, gaat er geen week voorbij of men verwijst naar Keynes.

Doch, het blijft veelal bij citaten. Stellen we immers niet vast, dat er toen en heden in werkelijkheid spoedig de ‘klassieke’ werkwijze van besparen, versobering (rigueur) en deflatie als vanzelfsprekend terug naar voor wordt geschoven?

Interessant is ook vast te stellen dat de Man in dit artikel de prominente rol van Marx sterk onderstreept. Hij wijst voornamelijk op het feit dat Marx het kapitalisme in feite geobjectiveerd heeft door het in een evoluerend perspectief te stellen, dit in tegenstelling tot dezen die er vanuit gingen dat de moderne economie stoelt op natuurlijke en onveranderlijke wetten. Weliswaar moet deze evolutie voor Marx zonder meer in het socialisme uitmonden.

Uiteraard heeft de evolutie van het kapitalisme zich verder voltrokken sedert Marx' tijd en zijn de “de weeën”(cfr. Marx) ervan verzacht. Doch de crisis van de dertiger jaren, net zoals de huidige, wijzen uit dat het niet over een cyclisch, maar over een structureel verloop handelt. Wat men in 1930 technologische werkloosheid noemde, is nog steeds een acuut probleem. Het is tevens de meest sprekende illustratie van de onjuistheid van het liberale credo “quant à l'ajustement naturel de la consommation à la production par le jeu de la libre concurrence”. Hendrik de Man keert hier even terug naar z'n twee vorige artikelen over de Duitse situatie waarbij het verschil wordt aangetoond tussen de vrije prijsvorming en de starre onbewogen monopolieprijzen, vooral in de hand gewerkt door wat hij economisch nationalisme noemt.

Hendrik de Man brengt hier voor het eerst de figuur in beeld van de Duitse econoom Moritz Julius Bonn, als schrijver van het boek “Le Destin du Capitalisme Allemand”.³ *Moritz Julius Bonn*

Ongetwijfeld voelde de Man veel voor de stellingen van Bonn, die hij overigens op vele plaatsen de zijne maakte. Zo is er de interessante analyse die Bonn “de tegenkolonisatie” noemt en in feite een evolutie is, die hij laat beginnen in de VSA; die de kolonisatoren zouden geworden zijn, economisch en financieel gesproken, van het verarmde Europa.

We kunnen deze evolutie doortrekken tot vandaag met voorbeelden zoals China en India: dit laatste land aarzelt overigens nooit om zulks uitdrukkelijk te benadrukken. Zij zijn de grote exporteurs geworden, concurrenten en geen gewillige kopers meer van de Britten. Dit stelsel



³ M.J.Bonn is geboren op 26/06/1873 in Frankfurt a/Main en overleden in Londen in 1965. Hij stamde uit een Duits/Joodse familie, en heeft een merkwaardig academisch parcours afgelegd. Hij werd ontslagen door de nazi's. Hij doctoreerde in Londen op het thema “De Engelse kolonisatie in Ierland, 1910”. Hij werd professor en directeur van de München Handelshogeschool in 1910 en in 1920 directeur van de Berlijnse Hogeschool. Bonn hield zich bezig met de Reparationsfrage in het Kanseliersambt en was erg gekant tegen de ideologisering van oorlog. Hij was een regelmatige bezoeker van de liberale zomerscholen in Cambridge en Oxford. Tussen 1933 en 1938 was hij verbonden aan de London School of Economics. In 1939, vertrok hij naar de VSA als docent, in feite vooral als agent van de Britse diplomatie om de Amerikanen aan te sporen mede in de oorlog te treden. In 1948 verscheen van zijn hand “Wandering Scholar”. Van Duitsland was hij volledig vervreemd geraakt, alhoewel hij er in 1953 geëerd werd met het Grootkruis voor Verdienste. Hij kan als een van de velen aanzien worden, die Duitsland verlaten hebben en aanhangers waren van Keynes en later stichters werden van het Amerikaanse Keynesianisme.

kan echter maar zonder horten of stoten werken in de mate dat er vrijhandel is, die geen afstotingsmechanisme oproept, dat naar het protectionistisch wapen laat grijpen, openlijk of op verdoken wijze zoals thans soms het geval is.

De grote vraag die de crisis stelt, blijft echter deze te weten of het kapitalisme naar een gunstige evolutie tendeert of integendeel in een fatale crisis zal vervallen. De naoorlogse situatie scheen deze vraag aanvankelijk in positieve zin te kunnen beantwoorden; de huidige situatie stelt echter steeds meer vraagtekens bij het ongeordend verloop van de wereldeconomie.

Daar tegenover staat weliswaar dat heden de werknemers geen belangstelling schijnen te vertonen voor de juistheid van de leer van de Marxistische meerwaarde of andere theoretische beschouwingen. Maar ze hebben wel grote belangstelling voor de concrete aanpak van hun bestaanszekerheid, de werkloosheid, de vermindering van de arbeidsduur, voor besparingen en/of nieuwe belastingen en/of bij deze de grote vermogens aangesproken kunnen worden, om bijvoorbeeld de sociale lasten te kunnen verlichten. We zouden er aan kunnen toevoegen of het financieel kapitalisme niet moet gescheiden worden van de reële economie en of “de Beurs” niet zonder meer in vraag moet gesteld worden.

Het verschil met de tijd van Marx is uiteraard het feit dat de werknemers niet meer onmondig op de bedrijfsvloer staan en tevens heel wat verworven hebben, maar dit thans ook allemaal in een klap kunnen kwijtspeelen, als gevolg o.a. van overcapaciteit of “tegenkolonisatie”

De Man formuleert het zo: “L’analogie des problèmes posés, indépendamment de la nature des réponses qu’on leur donne, voilà donc l’élément principal de l’évolution qui insère de plus en plus l’activité théorique des économistes anticapitalistes dans le progrès de la science en général. Par contre-coup, elle impose l’examen critique des fondements du système capitaliste à tous les économistes qui ne se contentent pas d’être de simples manoeuvres de la recherche de détail.”

In Vlaanderen mogen we alvast prof. De Grauwe in deze laatste categorie onderbrengen.

Hendrik de Man haalt hier nogmaals het voorbeeld van Bonn aan, die een onderscheid maakte tussen het “autoritair” en het “Brits liberale” kapitalisme.

Hij wijdt aan beiden een artikel en sluit bij wijze van conclusie deze reeks af met de Crisis van het kapitalisme.

3.1 Autoritair kapitalisme

Hendrik de Man zet het onderzoek van dit onderscheid in het kapitalisme met een boutade in: “Heeft het kapitalisme van Adam Smith en Ricardo wel ooit bestaan? Hun moderne visie van de economie berust immers op de vrije concurrentie van de mensen, maar deze vrije en gelijke mensen hebben nooit bestaan. Van in het begin is het spel dus vervalst geweest.”

Deze die door erfelijkheid eigendom verkregen, privileges genoten en opvoeding kregen, verwierven de macht. Dit kan je overigens haast letterlijk in de inleiding tot “Het Kapitaal” lezen. Doch zoals de Man het stelt, heeft het zuiver kapitalisme van Marx, evenmin als het zuivere van Smith, bestaan. Het zijn concepten.

Vast staat echter dat in iedere bestaande kapitalistische economie, het vrije concurrentiespel gestremd wordt door maatschappelijke collectieve krachten, die overblijfselen zijn van het feodalisme. Dit ziet men het duidelijkst in Duitsland, waar men het heeft over “Bodensperre” (Franz Oppenheimer) of het monopolistisch karakter van het grootgrondbezit. De Man ziet hierin de reden waarom er in de VSA geen socialisme ontstaan is, daar iedereen er goedkoop grond kon verwerven.

Duitsland is het type van een autoritair kapitalistisch land.

Interessant zou in dit verband een extrapolatie geweest zijn naar de nationaal-socialistische bureaucratie. Die heeft de Man niet gemaakt. Het is evident dat de lange beschouwingen die hij aan deze autoritaire trekjes wijdt, hoofdzakelijk hun inspiratie vinden bij prof. Bonn. Zoals bekend was deze een groot voorstander van het “liberaal” kapitalisme. Dit stelsel zou door voortdurende groei van de productiviteit, prijsvermindering in de hand werken en zo ten goede komen aan steeds bredere lagen van de bevolking.

Een niet onbelangrijke discussie volgt hierop of het kapitalisme fataal tot de eliminatie van de middenstand zou leiden. Volgens Bonn in Duitsland wel, maar niet in Groot Brittanië. Volgens Bonn hebben de socialisten, na in 1919 een kans van een werkelijke socialisatie te laten voorbijgaan ten voordele van de consumptie, bijgedragen tot de onteigening van een groot deel van de middenstand ten voordele van een industriële feodaliteit.

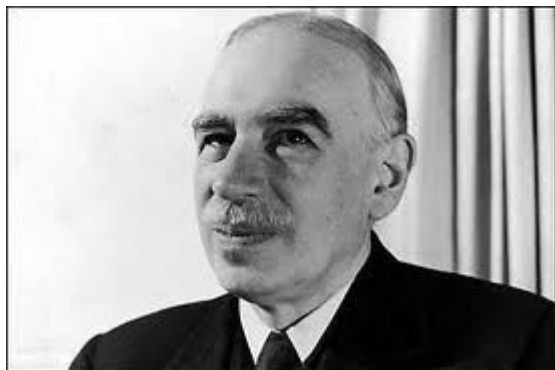
3.2 Liberaal kapitalisme en John Maynard Keynes in beeld

Hendrik de Man wil in feite Bonns voorkeur voor een zogenaamd “liberaal” kapitalisme toetsen aan wat er in het land zelf ter zake gedacht en geschreven wordt. Zo komt (we zijn in april 1931) hij bij J.M. Keynes, maar ook bij J.A. Hobson en G.D.H. Cole terecht. Ze hadden immers allen net een boek geschreven⁴. Ze zijn representatief voor wat de Man bedoelt met Engelse liberale doctrine (opvallend gebruikt de Man steeds en altijd het begrip Engels en nooit het verzamelwoord Brits?!)

Een merkwaardig verschil met prof. Bonn is het belang dat de drie hechten aan de monetaire problemen daar waar Bonn eerder de sociale structuur aanklaagt.

Cole en Hobson zijn heden, wellicht ten onrechte, uit het zicht verdwenen. Doch sedert 2008 is Keynes, soms zelfs op irrelevante wijze, terug op de voorgrond gepropulseerd geworden.

Het valt daarbij zelfs op dat dezen die Keynes thans citeren waarschijnlijk slechts zeer



onvolledig vertrouwd zijn met het essentiële van diens werk.

Trouwens deze zogenaamde terugkeer tot Keynes blijkt iedere dag meer een soort van een tactische zet te zijn. Bovendien is het bekend dat Keynes al eens van mening kon veranderen en derhalve is het bij het citeren steeds aangewezen de context te vermelden en de verdere evolutie van de uitspraken; beter nog is het releveren van wat men zijn constanten kan noemen.⁵

⁴ J.M. Keynes “A Treatise on Money”, Macmillan, Ldn 1930

G.D.H. Cole “Gold, Credit and Employment, Allen en Unwim, Ldn 1930

J.A. Hobson “Rationalisation and Unemployment a economic dilemma”, Allen en Unwim, Ldn 1930

⁵ Om Keynes’ werk zo goed mogelijk te kunnen situeren en verwerken, lijkt het aangewezen enig biografisch werk over hem te raadplegen.

Roy Harrod, “The Life of John Maynard Keynes”, Norton & Compagny, NY en Ldn, 1951.

Naar mijn bescheiden mening is dit een zeer belangrijk boek, omdat Harrod een vriend en een collega econoom van Keynes was. Hij was ook zijn eerste biograaf en erg vertrouwd met Keynes’ leer. Het is echter minder relevant op het stuk van Keynes’ levenswandel. Daartoe is

Vaak heb ik me afgevraagd bij het lezen van de Mans sociaal-economisch werk en meer bepaald bij de uitwerking van het planisme (cfr. Bulletin van onze vereniging nr.32 blz.33-34) in hoeverre Keynes hierbij een rol heeft gespeeld. Weliswaar weten we dat hij Keynes kende door diens boek over de economische gevolgen van het Vredesverdrag. Het blijkt nochtans dat hij slechts in één artikel Keynes' werk besproken heeft met name het artikel over het "liberale kapitalisme". We begrijpen dat hij op bepaalde beperkingen wijst van Keynes' gedachtegoed. Keynes was overigens zelf minder tevreden over het door de Man geciteerd werk 'A Treatise on Money'. Z'n meesterwerk 'The General Theory of Employment, Interest and Money' zou echter eerst in 1936 verschijnen. Weliswaar moet gezegd dat veel van wat in 'the General Theory' verwoord wordt, gekend was, meer bepaald door Keynes' journalistieke activiteit en de publicatie van een aantal essays, zoals: 'The End of Laissez-faire' (1926), 'Can Lloyd George do it?' (1929) en z'n lidmaatschap van het belangrijke 'Macmillan Committee on finance and industry' en 'The economic advisory Council' (1930). Werkzaamheden die overigens zeer sterk, praktisch en politiek gericht waren. Het is immers de tijd dat Keynes op politiek vlak tamelijk actief is. Zo is hij lid van het 'Liberal Committee' dat de publicatie heeft verzorgd van 'Britains Industrial Future' later bekend als 'Liberal Yellow Book'. De Man ziet overigens in Keynes iemand die niet zo zeer een universele theorie wil opbouwen, maar die zoekt naar de zwakke plekken waar onmiddellijk moet op ingewerkt worden.

In feite beoogde Keynes echter beide; de 'Treatise' is een handboek over geld en wijst op de aanpak ervan, maar met 'The General Theory' wil hij wel degelijk een hogere betrachting vervullen, te weten de opstelling van een fundamentele economische theorie, die de oorzaken van werkloosheid kan verklaren en aanpakken.

Het aanbevolen beleid is: "Credit Control to eliminate the creditcycle, State sponsored capital development and some check upon the outward flow of capital".

Een essentieel element van Keynes' diagnose slaat echter op het onevenwicht tussen sparen en productieve investeringen. Dit doel kan niet bereikt worden zonder sturing.

Dit treffen we wel degelijk aan in het Plan van de Arbeid waar 'Un système dirigé du crédit et de la circulation monétaire' in beeld wordt gebracht.

Is dit wel voldoende vroeg Keynes zich af. Op 10/05/30 schreef hij er het volgende over in 'The Nation': "The fact is that we are now in the depths of a very severe international slump, a slump which will take in history amongst the most acute ever experienced. It will require not passive movements of bankrates to lift us out of a depression of this disorder but very active and determined policy".

Hij was ervan overtuigd dat de tijden rijp waren voor een flinke en permanente daling, wereldwijd van de interestvoet: 'this was the basis of all his future thinking on economic policy', schreef Roy Harrod. Het is ook Harrod die schreef dat alhoewel Keynes zelf niet tevreden was over z'n 'Treatise', een boek dat weinig lezers opleverde, het desalniettemin een handboek is dat het beste beeld ophangt van Keynes' bijdrage tot de economie.

Zo beschouwd zou de Man in 1931 toch met de essentie van Keynes' werk moeten vertrouwd geweest zijn.

In het hoger vermeld 'Macmillan Committee', dat in sterke mate door Keynes beïnvloed werd, komen scherpe punten naar voor.

Zo was er de zware slag die hij moest leveren tegen Sir R. Hopkins, 'the treasury spokesman', die niet wilde weten van Keynes' voorstel om openbare werken te stimuleren om jobs te

nu het monumentale werk van Robert Skidelsky in drie delen of in één deel ter beschikking, alle uitgegeven bij Macmillan. Rsp in 1985, 1992, 2001 en 2003. In 2009 verscheen tevens van Robert Skidelsky "Keynes, The Return of the Master", bij Allen lane.

creëren. Het Committee heeft daarover geen uitspraak willen doen. Enkele leden hebben als dan onder de leiding van Keynes een bijgevoegd rapport opgesteld.

Het verrassende punt werd door Keynes zelf aangebracht. Inderdaad, in de zitting van 28/02/32 van het Committee heeft Keynes 'a momentous proposal' naar voor geschoven: "in the existing impasse some measure of Protection might be desirable as a temporary remedy".

Dit is een verrassing! Tot dus ver was hij dus steeds een 'Free Trader' geweest.

Een van z'n argumenten ten voordele van een afschermingsbeleid was dat het ook het vertrouwen van het bedrijfsleven zou verhogen.

Er was kritiek op Keynes' voorstel. 'A shocking example to the rest of the world'. Tot dusver was het voorstel binnenskamers geformuleerd geweest. Toen hij het z'n vriend Harrod in Oxford vertelde, reageerde deze met "My face fell and I uttered some words of deprecation". Keynes trachtte hem te troosten met, 't is maar voorlopig, maar schreef Harrod "as we shall see at heart he may not have thought this!"

Dit alles gaat dus openbaar worden door toedoen van Keynes zelf. In een artikel van de 'New Statesman and Nation' van 07/03/33 hield hij een pleidooi voor invoertarieven. Dit onder de volgende bewoordingen: "I who opposed our return to the Gold Standard and can claim unfortunately that my Cassandra Utterances have been partly fulfilled believe that our exchange position should be relentlessly defended today in order above all that we may resume the vacant financial leadership of the world, which no one else has the experience and the public spirit to occupy". Interessant is echter z'n verdere toevoeging dat een invoertarief ten slotte een verwijdering is van het 'Laissez-faire' zodoende dat wanneer we later het tarief zullen afschaffen en niet terugkeren naar het 'Laissez-faire', maar naar 'some more comprehensive scheme of national planning'. Harrod besluit: ware de goudstandaard begin dertiger jaren opgeheven geweest, dan zou Keynes ongetwijfeld 'Free Trader' gebleven zijn. Overigens van zodra dit geschiedde, schreef hij naar de Times dat het tariefprobleem moest opgeschort worden.

Hendrik de Man oefent dus kritiek op Keynes in dit verband en wijst erop dat de marxisten hier een gemakkelijke kans kregen om Keynes' 'Liberaal-kapitalisme' te bekampen.

Het is een interessant thema omdat de latere geschiedschrijvers van de economische crisis van de jaren dertig er haast allemaal op gewezen hebben dat het toenmalig protectionisme een snelle heropbeuring verhinderd heeft. De wereldleiders hebben in 2008 geprobeerd om niet in dit euvel te vervallen, officieel althans niet!

Cole and Hobson zijn leden van het 'Guild Socialism', men zou ze politieke socialisten en economische liberalen kunnen noemen. Hendrik de Man laat Keynes in vergelijking met Cole de nadruk leggen op de uitvoer en minder op de binnenlandse markt. Wellicht was dit zo in 1931, maar dit is geenszins het geval meer na de 'General Theory'.

De binnenmarkt is mij dunkt essentieel ook heden en meer nog in kleinere landen, zoals België.

We weten immers dat voor Keynes volledige tewerkstelling centraal stond. Ook hij ziet de noodzaak in van leiding en interventie, ook hij wil de vraag stimuleren en niet in de eerste plaats het aanbod. Derwijze dat er maar weinig overblijft van de verschillen, die Hendrik de Man perse wilde zien tussen Cole en Keynes.

Het klopt dat de crisissituatie een gemeenschappelijke noemer heeft; de onaangepastheid van de productie aan de consumptie.

De vraag die kan gesteld worden is dan ook te weten of Karl Marx' analyse de juiste is en bij gevolg de oorzaken van de ontwrichtingen toe te schrijven zijn aan het kapitalisme?

Of heeft Keynes' 'General Theory' als 'nieuwe economische wetenschap' eerder het kapitalisme van de ondergang gered, zoals sommigen dit heden graag beweren!

In verband hiermede denken we dat het allicht aangewezen is Keynes zelf even over kapitalisme aan het woord te laten en dit in tempore non suspecto tijdens lezingen aan de universiteiten van Oxford (1924) en Berlijn (1926) over "The end of laissez-faire"

*"For my part, I think that Capitalism, wisely managed, can probably be made more efficient for attaining economic ends than any alternative system yet in sight, but that in itself it is in many ways extremely objectionable. Our problem is to work out a social organization which shall be as efficient as possible without offending our notions of a satisfactory way of life."*⁶

Toch wel een genuanceerd en voorwaardelijk oordeel, waarbij de woorden vallen, "uiterst laakbaar in vele opzichten" waarbij zowel economische als sociale doeleinden in beeld worden gebracht. Niet onmiddellijk de taal van een redder in nood, dachten we.

3.3 La Crise du Capitalisme (6)

Met dit artikel trekt de Man dus enkele besluiten uit de vorige drie. Indien men de globale situatie van de kapitalistische economie wil beoordelen, moet men zich afvragen wat aan de liberale en wat aan de autoritaire trekjes ervan beantwoordt. Het is immers duidelijk dat men niet te maken heeft met een cyclisch verloop, maar met een structurele crisis, zeg een crisis van werkloosheid van technologische aard, vooral meetbaar in de V.S.A.

De drie opvallende kenmerken die eraan vooraf gingen waren: verhoging van de productie, snellere verhoging van de productiviteit per hoofd en de vermindering van het aantal arbeiders.

Welke zijn de oorzaken van deze evolutie?

1. overgang van de feitelijke industrialisatie op een fase van rationalisatie waarbij het aantal arbeidsposten vermindert.
2. de ontwikkelingslanden volstaan niet meer als afzetgebied, door eigen ontwikkelingen.
3. de protectionistische maatregelen ter bevordering van de export roepen represailles op bij de andere landen en dus vernietigen elkaar.
4. de prijsverschillen tussen industriële producten en deze van de landbouw, hebben compenserende maatregelen ten voordele van deze laatste sector in de hand gewerkt, die de koopkracht aangetast hebben.
5. de verstoring van de vrije mededinging door de trusts en kartels verhindert prijsverlaging.
6. het spel van de vrije mededinging wordt bovendien vervalst door de deflatiepolitiek, die ertoe strekt de productiekost te verlagen ten nadele van de interne consumptie.
7. ten slotte schept het politiek nationalisme een reeks hindernissen die het vrij handelsverkeer in de weg staan.

De gemeenschappelijke noemer van al deze oorzaken ligt voor de hand: het kapitalisme is afgeweken van zijn liberale stellingen. Dus zou er voor prof. Bonn geen crisis geweest zijn indien het kapitalisme liberaal zou gebleven of geworden zijn, want het was het nooit volledig. Bijgevolg zouden de arbeiders in die omstandigheden evenmin tegen het kapitalisme gestreden hebben daar het werk en welvaart gebracht zou hebben?!

⁶ J.M.K.- The end of laissez-faire, Leonard en Virginia Woolf, Hogarth Press 1926

Kan zulks nog mogelijk worden? Dit is ene speculatieve vraag waar Hendrik de Man op reageert met: *“L’avenir seul le fera; l’évolution réelle du capitalisme dans ses conséquences sociales est seule en état de prouver sa viabilité.”*

Wellicht waren de zestiger jaren deze die in de Atlantische wereld het dichtst bij deze eerder gunstige situatie genaderd waren. Het was echter in West-Europa geen zuiver liberaal kapitalisme, maar een gemengd stelsel dat spijtig genoeg vanaf de jaren tachtig uitgeschakeld werd.

Hendrik de Man had alvast in zijn analyse van het kapitalisme anno 1932 Marx teruggevonden, waarbij hij zonder aarzelen schrijft: *“Qu’à mon avis la crise actuelle s’accorde mieux avec la théorie de Marx qu’avec n’importe quelle autre.”*

Wellicht vertoont Marx’ analyse heel wat onzorgvuldigheden, maar hij heeft de voornaamste oorzaken van alle industriële crisissen in beeld gebracht door erop te wijzen dat het kapitalisme fataal tot een uiteenlopende groei leidt van de productie en de consumptie. Het is dus een crisis van de onderconsumptie. Zolang het inkomen van de arbeid lager is dan de waarde van hun productie, zal zulks niet verbeterd kunnen worden.

Deze Marxistische uitspraken anno 1932 zouden heden best eens getoetst worden aan de Chinese situatie op het stuk van productie en consumptie ...

De Man spreekt nogmaals de hoop uit dat de economen geleidelijk aan hun wetenschap beter onder de knie zouden krijgen, in de zin van “des vérités de validité générale”. Helaas, tot en met vandaag en ondanks de vooruitgang van de wiskundige statistiek en de econometrie zijn er nog steeds geen absolute economische zekerheden vastgesteld.

Hiervan kregen we onlangs nogmaals het bewijs uit de mond van de Nobelprijs economie J. Stiglitz, die op de bewering van een Knack-journalist “slechts enkele economen zagen de crisis aankomen, waarom praten we eigenlijk dan nog met hen,” reageerde met “ikzelf gaf aan dat er overvloedig bewijs was voor een op barsten staande zeepbel in onroerend goed... helaas zijn nog geen juiste inzichten en absolute zekerheden in de economie vastgesteld!”

Wellicht is de boutade van Joan Robinson dan toch niet zo gek: *“The purpose of studying economics is not to acquire answers to economic questions, but to learn how to avoid economists.”*

Hoe dan ook voor Hendrik de Man heeft Marx de basisoorzaken van de economische crisissen en de interne tegenstellingen van het kapitalisme gezien als sociologisch verschijnsel, te weten het verschil in macht van twee klassen, de houders van de productiemiddelen en de loontrekkenden. Een onevenwichtige relatie tussen mensen en niet tussen dingen.

Het is de wetenschappelijke waan die Marx en Engels aan het geheel van hun werk gegeven hadden, die spijtig genoeg tot vele misvattingen en brutale uitingen van bureaucratie geleid hebben.

Daarom lijkt het mij voor socialistten heden wellicht niet oninteressant de evolutie van de Chinese economische lijn even te bestuderen. Vertrokken van een klakkeloos overgenomen sovjetmodel hebben zij met schade en schande ingezien dat zulks niet tot een sterke ontwikkeling van ‘s lands economie zou leiden.

Ze hebben rondgekeken, gestudeerd, vaak afgekeken en vooral gezocht naar een soepelere productiewijze kostprijsbewust, kwalitatief behoorlijk en hebben vooral leren marktgericht handeldrijven.

Dit is iets anders dan kapitalisme, het etiket dat het westers kapitalisme China wat graag wil aansmeren.

Lees in dit verband de thesis van een Yasheng Huang (Capitalism with Chinese characteristics, 2008), die verontrust vaststelt dat China niet meer maar minder kapitalistisch aan het worden is!!

Men zou wellicht het Chinees model kunnen omschrijven als een gemengde, geleide markteconomie. Hierbij moet echter de hoop uitgesproken worden dat de sociale dimensie sterker op de voorgrond zou moeten treden.

Het is overigens niet uitgesloten dat het oude confucianisme als democratisch ferment langzaam de bovenhand zou kunnen halen.

Terug bij de Man laat deze overigens E. Vandervelde in een mooie formule de nadruk leggen op Marx' humanistische inslag in afwijking van zijn latere materialistische nadrukkelijkheid.

“Trouver l'intérêt particulier, la nécessité particulière qui correspond à l'intérêt général, à la nécessité générale”

Je moet uiteraard het bindstuk vinden tussen algemeen en particulier belang.

Als van zelfsprekend komt alweer de arbeidsduurvermindering aan de oppervlakte van zodra men zoveel meer kan produceren met minder arbeidskracht, of anders uitgedrukt de economische activiteit richten naar de behoeftebevrediging en niet naar de winstmaximalisatie.

Een regime houdt slechts stand in de mate dat de geleidelijke en de vredelievende evolutie daarvan de bevolking hoop op verbetering biedt. Dus de liberale thesis heeft slechts één middel om gelijk te halen tegen het pessimistische Marxisme: “Réaliser les conditions que l'optimisme libéral présuppose.”

4. Amerikaanse invalshoeken (12, 13 & 14)

Drie jaar crisis in de V.S.A. hebben president Roosevelt in de gelegenheid gesteld om als overheid in de economie te interveniëren, zonder dat zulks onder de bevolking tot noemenswaardige weerstand heeft geleid. Zoiets zou voordien nooit mogelijk geweest zijn. De overheid mocht immers slechts waken over de vrije concurrentie en de vrijhandel. Volgens Hendrik de Man is deze omwenteling in de Amerikaanse openbare opinie toe te schrijven aan het succes in dit land van wat men Technocratie heeft genoemd, te weten de bijdrage van technisch gedachtegoed aan de economie. In werkelijkheid was dit reeds een honderd jaar oude gedachte; we denken aan Saint Simon en in België aan het productivisme van Ernest Solvay en vanzelfsprekend in Duitsland met H. Hardensett en zijn boek “Der kapitalistische und der technische Mensch”, waarbij niet de maximalisatie van de winst het essentiële is, maar de behoeftebevrediging.

Al deze doctrines, die economie volgens technische normen willen organiseren, liggen aan de basis van de *geleide economie* wat volgens de Man met de Anglosaksische formule *planning* mag aangegeven worden.

Deze handelswijze tracht de uitvoeringsmodaliteiten zo goed mogelijk aan te passen aan de gestelde doeleinden. Indien zulks in de V.S.A. eerder werd toegepast dan in Europa is dit louter toe te schrijven aan de grotere vooruitgang die de technische gedachte er kent.

In juni 1932 stelde “The American Engineering Council” in een rapport dat de vooruitgang van de productiviteit niet gescheiden mag worden van het zoeken naar middelen om de

koopkracht van de massa te verhogen. Hiermede wordt eens te meer aangegeven dat de crisis er een was van onderconsumptie.

De Mans planningsinspiratie lag dus blijkbaar voor een deel in de V.S.A. De Man komt bij herhaling terug op deze Amerikaanse ‘volte-face’, die in Europa tot zulke verrassing leidde “A tous points de vue un abîme sépare l’Amérique d’aujourd’hui de celle d’il y a dix ou même de celle d’il y a trois ou quatre ans”.

Dit veroorzaakte in Europa een zekere perplexiteit omdat men een ander Amerika gewoon was. Bij dit alles verwijst Hendrik de Man naar de publicaties van een aantal organisaties in de V.S.A. zoals van ‘Het Nationaal Bureau voor Economisch Onderzoek’ waar hij vrij grondig op in gaat, omdat het volgens hem een uitzonderlijk belang hechtte aan sociologie en aan sociale psychologie. Hij treft in deze rapportering overigens de fundamenteen aan van een *geleide economie*.

Hij zijn de ideeën die de principes geworden zijn van president Roosevelt’s beleid. Men treft er in niet mis te verstane bewoordingen als het ware ‘de lijkrede van het Amerikaanse kapitalisme’ aan.

Zo is het geenszins de bedoening de trusts volgens eigen inzichten te laten verder werken, maar integendeel de economische leiding wil dat de concentratie van de bedrijven “fournirait à l’Etat le moyen d’exercer une influence plus efficace sur toutes les conditions de la production”.

Slechts het algemeen belang mag primeren. Zo werd zelfs het principe van de sociale zekerheid in beeld gebracht. Spijtig genoeg heeft men in feite op Obama anno 2009 moeten wachten om dit stelsel in de V.S.A. enige consistentie te geven.

Alles goed beschouwd is dit in zekere mate een terugkeer naar de periode van de Grote Oorlog toen inderdaad de Amerikaanse overheid grote invloed uitoefende op de economie en meer bepaald op het bedrijfsleven. Dit geschiedde trouwens opnieuw gedurende de Tweede Wereldoorlog, waarbij de V.S.A. in feite eindelijk uit de crisisperiode oprezen. We mogen immers niet over het hoofd zien dat Roosevelt helaas in 1937 de hernemende economie met een recessie had opgezaaid, door op drastische wijze de begroting trachten in evenwicht te brengen. Dit is overigens een feit waarover de huidige Duitse regering eventjes zou moeten mediteren.

Voor de Man is dit geenszins een socialistische of fascistische economie naar Europese maatstaven, maar een vorm van *staatskapitalisme* waarvoor Europa geenszins model staat, maar de huidige opkomende landen wellicht wel.

4.1. Technocratie (12)

Een magisch woord, een slogan, een nieuwe religie in ‘de States’, het krijgt bij Hendrik de Man zoals we hoger reeds aanhaalden, veel aandacht. De intellectuele leider van de beweging was prof. Thorstein Veblen waarvan het belangrijkste boek ‘L’ingénieur et le système mercantile’ was, waarin de ingenieur tegenover de financier wordt gesteld. Het is voor de hand liggend dat de bijval voor technocratie alles bij elkaar te maken heeft met de crisistijd. De diagnose is eenvoudig: de crisis is toe te schrijven aan het onevenwicht tussen het productie vermogen en de koopkracht en dit onevenwicht moet toegeschreven worden aan de technologische werkeloosheid.

De behandeling bestaat uit drie delen:

1. Vervanging van het huidige geld door papieren geld waarvan het onderpand een energie-eenheid is en dat maar enkele weken geldig is, ten einde oppotten en intrestopbrengst te voorkomen.
2. Verbod geld tegen intrest te lenen en prijsbepaling in functie van energieverbruik (zowel mechanische als menselijke).
3. Alle macht in handen houden van technici, die o.a. arbeidsduurvermindering zouden opleggen in verhouding van de lonen en wedden en die de voorwaarden van de internationale handel zouden bepalen.

Nochtans wordt bij de bevolking niet zo zeer de nadruk gelegd op deze aanpak maar haast volledig op de gevaren van de technologische werkloosheid, m.a.w. op de sterke toename van de productiviteit tegenover de verminderde koopkracht. Dit was een ontwikkeling die zich sterk in de V.S.A. heeft voorgedaan en reeds lang voor de crisis. Het verschijnsel heeft steeds allerhande doemdenken aangemoedigd in de zin van ‘straks werkt er nog één man in de U.K., de koning die iedere dag een knop indrukt...’.

Hendrik de Man toont zich iets minder pessimistisch en stelt dat ‘de klassiekers’, die er vanuit gaan dat werk verloren hier, automatisch elders terugkeert, zich vergissen en dat er wel technologische werkloosheid is, maar in tegenstelling tot wat de ‘techno’s’ beweren is het effect geringer dan de productiviteitstoename.

Wellicht, maar in Antwerpen bijvoorbeeld is bij GM de werkgelegenheid van 10000 man in 1983 teruggevallen op 2000 in het jaar 2000 en in 2010 op enkelen.

De robotisering gaf de doorslag, waarover koning Boudewijn bij de inwerkingstelling ervan, de vraag stelde aan de directeur of die robots ook auto’s zouden kopen...

Ik weet wel dat substitutievervalsinselen mogelijk zijn, maar de snelheid waarmee heden productieprocessen gecomputeriseerd worden, is vaak sterk arbeidsvernielend.

Daarom deel ik het betrekkelijk optimisme van de Man minder in deze ontwikkelingen, want de bedrijfstakken waar volgens hem zulks zich niet zou voordoen, zijn heden haast allemaal reeds flink gecomputeriseerd.

Overigens het verslag van de BIT (1933) dat hijzelf aanhaalt, is ter zake vrij duidelijk en wijst integendeel op het feit dat er geen perfecte arbeidsmobiliteit bestaat “Ni la théorie économique, ni les expériences faites dernièrement ne permettent de supposer qu’elle puisse se vérifier dans les conditions du monde moderne.”

Ik vrees dat we 75 jaar later nog steeds zo niet in sterkere mate met dezelfde problemen geconfronteerd worden.

De Man blijft nog even bij de technologische werkloosheid in een technisch artikel (9) waarbij hij over een aantal studies rapporteert, die trachten op statistische en globale wijze het aandeel aan te geven van de technologische werkloosheid. Hij verwijst voornamelijk naar de werkzaamheden van Dr. Reithinger van het Institut für Konjunkturforschung. Voor Duitsland raamt hij het aandeel op 58% voor het U.K. 57% en voor Oostenrijk op 66%. Dit zijn hoge cijfers, vooral als men weet dat op dat ogenblik (1932) in Duitsland meer dan 6 miljoen werklozen zijn, op een beroepsbevolking van 32 miljoen.

Het besluit dat hier kan uitgetrokken worden heeft mij dunkt nog steeds een actualiteitswaarde met name het aantal verminderde arbeidsuren berekenen dat er nodig zou zijn om te voorkomen dat bij gelijke productie de voordelen van de productiviteitsverhoging vertaald worden in de nadelen van proportioneel verhoogde werkloosheid.

5. Geleide economie (11 & 16)

Na zes jaar crisis beginnen de mensen haast op instinctieve wijze te geloven dat met de terugkeer van het vertrouwen de crisis dra zou overwonnen zijn.

Psychologische verschijnselen kunnen inderdaad invloed uitoefenen, zeer zeker voelbaar op de wisselkoersen en de muntwaarde. Denk aan de grote duik van de euro half 2010 en aan een beweging in de andere richting dra na de ‘banktest’.

Maar de feiten wijzen erop dat de economische structuur van het regime hoe dan ook de hoofdreden van de crisis vormt. De buitenlandse handel is hiervan een goed voorbeeld: contingenteringen, tolheffingen, wederkerigheden, enzovoort, blijven, alle conferenties ter zake, weinig vruchten afwerpen.

Voor een flink deel vinden we hier een analyse die we 77 jaar later nog steeds kunnen voorleggen, te weten de geleidelijke controle van, het economisch leven door de financiële markten en de stijgende actie van de monopolies of semimonopolies op de oriëntatie van de productie en de prijsvorming. De Man voegt er de nauwe banden aan toe van de staat en de economie als mede de concurrentie tussen de staatsverbanden. Die zijn heden minder duidelijk uitgesproken aanwezig, maar eerder onderhuids geworden. Het volstaat echter niet om eenvoudig terug te keren naar “free trade” of “laissez-faire” om deze situaties te keren. Er is een andere aanpak mogelijk en die is voor de Man eens te meer *geleide economie*.

Deze zou uitgaan van de bestaande toestand van monopolies en interventies om de nationale economieën naar nieuwe doeleinden te leiden te weten: snelle toename van de koopkracht op de binnenlandse markt, opslorping van de werkloosheid, vermindering van de onproductieve lasten die op de productie drukken, een consumptie ten slotte die op de productiecapaciteit is afgestemd.

Hendrik de Man wijst hier naar voorbeelden (we zijn oktober 1933) in Duitsland, Italië, Rusland en de V.S.A.

Het is naar zijn gevoel niet noodzakelijk te wachten op een internationaal geleide economie, om nationaal zo ver mogelijk leiding te geven. De kracht wordt uit de uitbouw van de nationale markt geput, wat geleidelijk aan de internationale handel terug zou aanzwengelen. Een plotse terugkeer naar “free-trade” zou immers rampzalige gevolgen kunnen hebben door de versnelde invoer uit de lage loonlanden.

In principe zou dit op de binnenmarkt moeten gepaard gaan met een terugkeer van de vrije concurrentie los van monopolies.

En hier neemt Hendrik de Man een vreemde bocht ; ik citeer het letterlijk: “Or, cette solution est manifestement impossible parce que la formation des monopoles est historiquement et logiquement le résultat économique du régime de la concurrence qui conduit à la concentration comme l’interventionnisme social est le résultat politique du régime démocratique qui est le corollaire du libéralisme économique.”

Hij voegt er tevens aan toe dat de terugkeer naar de vrije mededinging zelf niet wenselijk is. Ten slotte zijn dezelfde redenen die de terugkeer naar “free-trade” ondenkbaar maken zonder vrije concurrentie, deze die van de geleide nationale economie een voorwaarde maken voor een internationaal geleide economie.

Zodoende is een *nationaal economisch plan* de essentiële voorwaarde om internationale conventies te kunnen opstellen.

De Man voegt er finaal een vrij verrassend slot aan toe: “laten we niet trachten de trusts en kartels te vernietigen, laten we ze eerder controleren om zo hun leidinggevende capaciteiten

doeltreffender te gebruiken en ze te oriënteren naar nieuwe wereldmarkten voor het welzijn van de volkeren en de vrede onder de staten.”

6. Enkele specifieke problemen (18)

Er was in het afgelopen jaar geen mondiale herneming vast te stellen, maar wel een reeks nationale heropbeuringen (Harold Butler directeur van de BIT cfr in het jaarverslag 1933), bijvoorbeeld in de V.S.A., U.K., U.S.S.R. en Japan. Het opgeven van de goudstandaard zou voordelig gewerkt hebben voor de V.S.A., U.K. en Japan mede dankzij maatregelen die de koopkracht verhoogd hebben.

“Le problème crucial de l’économie dirigée n’est pas celui de la restriction mais en vérité le problème de l’expansion.” Met andere woorden, weg van de theorieën naar de ervaring om de weg te wijzen. Nog anders uitgedrukt, het is noodzakelijk de doctrinale speculaties te vervangen door concrete interpretaties. Dit moet evenwel gepaard gaan met heldere voorlichting van de openbare opinie. Het voorbeeld daarvan is in de ogen van de Man president Roosevelt.

In dit verband merkte Adrian Hamilton onlangs in ‘The Independent’ van 21 mei 2010 het volgende op: *“One wonders why in this age of economic crisis, politicians are so reluctant to try to talk for the people as a whole.”* Hij verwijst in dit verband naar de Churchill van 1940, die met een stem voor en namens het ganse land kon spreken.

De Man vond overigens dat het algemeen discussieniveau in België, vergeleken met andere kleine landen zoals Nederland en de Scandinavische landen, laag was. Waarschijnlijk toe te schrijven dacht hij aan het feit dat de belangstellingssfeer er niet erg economisch gericht is. Ik ben ervan overtuigd dat dit heden nog steeds het geval is. Wij zijn immers gepassioneerde communautaristen.

De Man worstelt enigszins met een verklaring voor de opflakking in de V.S.A. en het U.K. De enen hebben zich op interventie en vormen van geleide economie georiënteerd, de anderen bespeelden het “laissez-faire”. Wat die laatsten betreffen, moet deze stelling, dachten we, toch wel enigszins genuanceerd worden. De Man gaat er vanuit dat hij slechts een uitspraak zou kunnen formuleren na nauwkeurig onderzoek van alle nationale herstelvoorbeelden. Hij ziet geen passe-partout formule; het herstel zal een grote diversiteit van nationale oplossingen vergen “en passant par l’économie nationale dirigée avant d’aller vers l’économie internationale dirigée. Ce chemin peut cependant nous conduire vers un redressement économique mondial proprement dit.”

‘In the end’ pleit de Man dus zeer voorzichtig, voor een geleide aanpak, zoals overigens in het plan dat zijn naam draagt, voorop gesteld werd.

Maar, in januari 1935 staat de Man aan de vooravond van z’n intrede in de Regering Van Zeeland...

6.1. Een Zweedse oplossing, de devaluatie (15)

Eerst toltarieven, nu geldmanipulaties, devaluaties of inflatie wat is daarvan het gevolg op de prijzen en op de productie.

Hendrik de Man volgt de studie van ene Luigi Federici in 'Giornale Degli Economisti' van september 1932. Deze onderzoekt de gevolgen van de afschaffing van de goudstandaard in het U.K. op 21 september 1931 en van de Glass-Steagallwet van 1932 in de V.S.A.

Er wordt aangetoond onder welke voorwaarden men kan voorkomen dat een devaluatie op inflatie uitdraait. Zweden heeft in 31/33 een experiment à la U.K. gevolgd en een devaluatie doorgevoerd om de export te bevorderen. dus een gecontroleerde devaluatie en stabilisatie van de levensduurte.

Er kwam inderdaad geen inflatie maar enige deflatie op de binnenmarkt. Die werd regelmatig getoetst aan de hand van vergelijkende indexcijfers. Hierbij speelde de coöperatieve sector een zeer belangrijke rol. Zo is Zweden erin geslaagd door zijn munt aan het Britse Pond te koppelen, zijn export te bevorderen en de levensduurte vrij constant te behouden. Het is dus niet waar dat de prijzenschommelingen functie van de goudstandaard zouden zijn.

6.2. Geld: l'argent fondant (17)

Dit is wel een vreemd experiment: 'smeltend geld'. Wat is het? 'Free money', 'Frei Geld'. Ene Leon Brancart spreekt over "une monnaie rationnelle, une monnaie papier dont la valeur diminue à intervalles périodiques." Er werden schaarse experimenten ondernomen in Duitsland, Oostenrijk en de V.S.A. Maar het voorstel is eerder bekend geraakt als een beweging onder de leiding van z'n uitvinder Silvio Gesell, een Pruis die naar Argentinië getrokken is, terug naar Europa gekomen is en in 1919 Minister van Financiën werd in de revolutionaire regering van Bayern. Later is hij overleden in Zwitserland.

Zijn opzet was "mettre l'économie à l'abri des crises en agissant sur le système de la circulation sans modifier celui de la production." Men zou hem dus onder de hervormers van het kapitalisme kunnen rangschikken, die evenwel het eigendomsrecht willen vrijwaren. Crisistoestanden hebben te maken met de stabiliteit van het algemeen prijsniveau dat gekoppeld is aan de afschaffing van de goudstandaard.

Hij veroordeelt *intrest* als inkomen zonder werken wat de mogelijkheid biedt geld te thesauriseren en aldus aan de circulatie te onttrekken.

In zijn geest wordt de verstoring van de natuurlijke werking van vraag en aanbod vervalst door de voordelen die de houders van geld genieten. Bij gevolg moet het 'wegsmeltend geld' *intrest* afschaffen, prijzen stabiliseren en crisissen voorkomen. Zodoende verdwijnt ook de grondrente door veralgemeende nationalisatie van de grond.

Gezell had ook enkele aanhangers in de V.S.A. zo bijvoorbeeld prof. Irving Fisher. Gezell brengt weliswaar elementen in beeld die een rol bij crisistoestanden spelen: de geldthesaurisatie; een element waarop ook Keynes grote nadruk heeft gelegd.

Hendrik de Man vindt het echter een waardevolle theoretische hypothese, die elementen aanbrengt die in bepaalde omstandigheden het 'smeltend geld' zouden kunnen aanwenden om de geldcirculatie te bevorderen, weliswaar onder de auspiciën van de centrale bank.

Wellicht zou men aan een zulke financiering kunnen denken bij het aannemen van grote infrastructuurwerken zoals o.a. de Oosterweelverbinding in Antwerpen...

Tot slot

Naar aanleiding van de publicatie van deze reeks van 18 artikelen geschreven tussen 1930 en 1935 is in een inleiding getracht de achtergrond ervan te schetsen.

We hebben ze gegroepeerd onder een zestal hoofdthema's, met name:

1. sociaaleconomische problemen in het Duitsland van toen en werking van het paritair stelsel.
2. protectionisme en nationalisme
3. economische crisis of crisis van het kapitalisme
 - 3.1. autoritair kapitalisme
 - 3.2. liberaal kapitalisme en J.M. Keynes
 - 3.3. crisis van het kapitalisme
4. Amerikaanse invalshoeken, o.a. technocratie
5. geleide economie
6. enkele specifieke problemen: herstel op nationaal vlak, een Zweedse devaluatie en 'smeltend geld'

Er is gepoogd een beeld van de inhoud op te hangen met een woord commentaar en tevens, in voorkomend geval de nadruk te leggen op een bepaalde actualiteitswaarde. De algemene thematiek van de reeks is immers de crisisperiode 1930-35. Vergelijkingen met de huidige economische wereldsituatie liggen derhalve voor de hand.

Een nawoord

Alles goed beschouwd heeft de lectuur van deze teksten, zo'n tachtig jaar geleden geschreven, me erg mistroostig gemaakt, en wel om de volgende redenen:

Omdat de auteur, die doorheen de reeks, de indruk geeft dat hij weet hoe en waar het economisch onheil wordt aangericht, de essentiële teksten daarover gelezen heeft, terreinervaring heeft opgedaan, de goede besluiten getrokken heeft en een concreet maakbaar plan heeft opgesteld... maar eens aan het roer er zo snel de brui aan gegeven heeft.

Omdat na 80 jaar, na miljoenen doden en verminkten, armoede en ziekte, omgevingsvernielingen en uitputting, spijs alle ethische moraliserende en andere goede bedoelingen, nog steeds verder uitgemoord, uitgehongerd en uitgesloten wordt en er nog steeds geen echt wereldbestuur bestaat, waardoor de aardbol nog altijd beheerst wordt door wild en ontembaar kapitalisme en dit ten nadele van miljoenen mensen.

Omdat de 'grote crisis' vele ogen geopend had, er essentiële lessen uit getrokken had, er plannen op tafel kwamen die de narigheden van het kapitalisme bloot hadden gelegd; waarop het Sovjetantwoord niet echt aansprak, *maar waar bleek dat er in het kapitalisme moest ingebroken worden om het te kunnen leiden en ordenen*; "to manage it wisely" om het nog even met Keynes te zeggen.

Doch dit alles ging verloren in het tweede wereldconflict.

Moeizaam uit het oorlogsdal geklommen, zag het er in de zestiger jaren even naar uit dat dit 'liberale kapitalisme van prof. Bonn'; in feite een min of meer georiënteerd gemengd stelsel, blijvende welvaartscheppende mogelijkheden zou bieden. Niet echter, want de desindustrialisatie van het Westen, de grote petroliumschokken en andere 'tegen kolonisatorische acties', het geheime offshore banking en latere delocalisaties, dereguleringen

en privatiseringen, hebben in feite de grote pijlers van de westerse economie onderuit gehaald.

Zo mogen we enigszins mistroostig met David Marquand (Guardian Weekly 04/10) vaststellen dat “The untamed capitalism of the last 30 years has not been driven by rational Economic Actors but by stampeding herds of electronic gamblers.”

Onvoorzichtige en geheime offshore bankiers, beurshandelaars en marktspeculanten zijn de overbodige spelleiders geworden die iedere dag vele werknemers, maar ook bedrijfsleiders laten vrezen voor hun bestaanszekerheid.

Toen de bom in september 2008 ontplofte had nagenoeg niemand, ook de grote Nobelprijs-economen niet, het drama zien aankomen.

Sommigen socialisten wezen erop dat zij van oudsher het financieel kapitalisme aanklaagden; doch ‘anderen’ namen echter eventjes ‘hun’ voorstellen over, even maar, want sedertdien is het haast overal terug “business as usual”, ondanks de kleine en de grote G bijeenkomsten.

Het nieuwe credo is integendeel de beschuldiging geworden aan het adres van dezen die zich uitwongen om hen te helpen, te weten de overheden. Zij zouden drastisch moeten besparen, want zoniet zal het onheil toeslaan. In werkelijkheid vrezen ze gewoon dat de overheid door de hulpvaardigheid die ze hun betoond heeft, nieuwe belastingen zou moeten heffen!!

Een van de lessen uit de dertiger jaren is precies dat men niet mag beginnen drastisch te sparen om de stimuli niet te doven, die de economie verder moeten aanzwengelen.

Betracht derhalve:

- internationale monetaire stabiliteit
- tracht sparen en investeren te beïnvloeden en mijdt het wild irreëel beleggen.
- rooi fiscale paradijzen uit
- vervolg wereldwijd corruptie
- maak speculeren overbodig en stel de beurswerking in vraag
- breng het spaargeld veilig in overheidszorg onder
- richt stringent overheidstoezicht op de energiesector in
- zorg ervoor dat op Europees en landelijk niveau strategisch economisch denken en oriënteren mogelijk of terug mogelijk wordt.

Op deze wijze kunnen we misschien een stap dichterbij tot een efficiënte sociale organisatie komen, die kan borg staan voor “a satisfactory way of life” (John Maynard Keynes)

Bob Cools
Juli 2010

